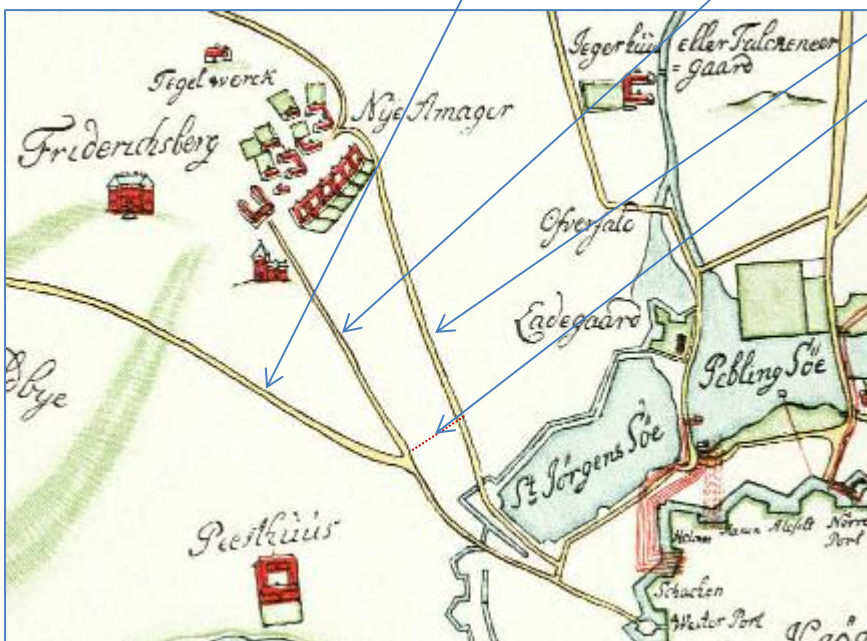

Fra Werner Dam til Værnedamsvej

Bydelen

Jeg bor på Værnedamsvej, og det er jeg glad for. Værnedamsvej er en levende gade med beboelses-ejendomme, caféer, restauranter og et bredt udvalg af forretninger. Værnedamsvej udgør grænsen mellem Københavns og Frederiksberg kommuner: På den ene side af gaden København og på den anden side Frederiksberg - sådan cirka, men kun cirka, ellers ville det være alt for nemt. Forskellige kommunalpolitikere har i tidens løb forsøgt at regulere færdslen på Værnedamsvej, og projekter med ensretning, stillegade, gå-gade eller bump er blevet kørt i stilling med fine arkitekttegninger og det hele; men heldigvis har handlende og beboere stået sammen om at forpurre sådanne planer, senest i vinteren 2015-16 under parolen *Vi ønsker kaos*, for vi er bange for, at sådanne planer vil tage livet af vores gade eller (o skræk) omdanne den til en københavnsk pendant til den ålborgensiske Jomfru Ane Gade.

Værnedamsvejens historie går langt tilbage, og den har hverken noget at gøre med en dam eller et værn. Werner Dam hed han, ham der har givet navn til Værnedamsvej - den københavnsk/frederiksbergske gade, der er beliggende fra sammenføringen af **Vesterbrogade** og **Frederiksberg Allé** til **Gammel Kongevej**

Således har den ligget siden **1733**, hvor Werner Dam købte et jordstykke ud til et hjulspor med en navnløs trampet sti.

Frederiksberg Allé kaldtes oprindeligt Kongevejen eller **Ny Kongevej** og var en privat vej forbeholdt de kongelige, hoffet og nøje udvalgte honoratiores. Den blev anlagt i 1701 og gik de første år kun fra landstedet Prindsens Gård (opført omkring 1670, nedbrændt 1753) med den nyanlagte Frederiksberg Runddel på Allégade til den nuværende Sankt Thomas Plads.

Kortudsnittet (ca.1705) stammer fra en plan over hovedstadens vandforsyning

På kortet ses desuden et '**Peesthuus**' som var betegnelsen for den udflytning fra Ladegården af svært handicappede og alvorligt psykisk syge, der omkring 1664 rykkede ind i en firlænget bindingsværksbygning på Vester Fælled ved Kalvebod Strand. Det blev kaldt Pesthuset, fordi det var her, de pestramte blev indlagt under en tidligere epidemi. I 1766 blev øgenavnet afløst af det officielle navn Skt. Hans Hospital. Bevarede hospitalsprotokoller, journaler og kirkebøger viser, at de syge blev beskrevet som *afsendige*, *ramte af galenskab*, *sindsuroelige*, *urigtige i hovedet*, *i urolige tanker* eller slet og ret *tåbelige*. - Myndighederne havde desuden den forestilling, at *de afsendige* kunne modstå sult, tørst og kulde bedre end andre. Derfor fik de lov til at leve under kummerlige forhold i det københavnske pesthus. De psykisk syge opholdt sig i små, råkolde indelukker, hvor de lå i en bunke snavset halm. Sengetøj var der ikke, og mange havde fået revet deres tøj i stykker eller på anden måde mistet det, så de lå derfor nøgne på det kolde gulv - eller i en såkaldt 'Dårekiste'.¹

Da Frederiksberg Allé blev anlagt som Frederik IVs private vej fra forstaden Vesterbro til den kongelige have og det nyopførte slot på toppen af bakken, gav det sig selv, at **Kongevejen** mod Roskilde, der nu blev åbnet for civil trafik, fik tilnavnet **Gammel** i betydningen tidligere. - Den var anlagt i 1662.

¹ se fx <http://spademanns.wikia.com/wiki/D%C3%A5rekiste>

Dengang gik bygrænsen ikke på langs, men på tværs af Værnedamsvej omtrent ud for Tullingsgade, således at strækningen ud mod Gammel Kongevej var privat ejendom, og stykket mod Vesterbrogade hørte til byen. Fra skellet på Værnedamsvej fulgte kommunegrænsen en linje hen over Frederiksberg Allé ved Sankt Thomas Plads, og det er forklaringen på, at den kongelige allé oprindeligt kun strakte sig hertil. Ind mod byen tilhørte jorden ejeren af kroen **Gule Hest**, og det respekterede Frederik IV tydeligvis, for det var kun en smal stikvej ud til Vesterbrogade, han anlagde. En lidt tarvelig indkørsel til den kongelige sommerresidens var det jo, men den fejl rettede Christian VI, da han købte markjorden hen mod Værnedamsvej og udvidede indkørslen til alléen.

- I 1785 blev en stor jernport indsat ved indgangen², for **Frederiksberg Allé** var lukket land for uvedkommende, og først i 1833 blev den tilgængelig for privattrafik. - I 1862 blev porten revet ned og flyttet til Søndermarken.

I 1728 dukker »gamle Kongewæy« første gang op i et dokument, men trods det fine navn var der nu ikke meget kongeligt over vejen. En elendig grusvej, hvor utallige huller og bump tvang de kørende ned i luntetrav, og hvor fodgængere til tider måtte stride sig frem langs grøftekanterne i mudder til anklenerne.³

Navnet **Vesterbro** - eller oprindeligt **Vester Broe** - stammer fra 1616, da gaden blev brolagt indtil den nuværende Værnedamsvej. Det var under Christian IV at der gennem en ådal med sumpede områder og adskillige små vandløb blev ført en vej igennem mod vest fra den Vestre Port i den kgl. residensstad. Efter nogle år blev brolægningen forlænget frem til Platanvej ved Sorte Hest⁴ med det berømte/berygtede gæstgiveri Den Gyldne Løve.

Her ses jernporten med opslag om trafik- og adfærdregler på et af de ældste fotografier fra København. (Københavns Museum)

Der lå kun enkelte bebyggelser langs vejen, heraf flere kroer og smugkroer, der kunne betjene de mange bønder, der var på vej mod Vesterport for at komme ind i København og sælge deres produkter - og ikke mindst når de var på vej hjem med penge på lommen. Der var desuden nogle samlinger af simple huse opført til byens fattige. Endelig skal nævnes de mange små slagterboder langs Vester Bro, der opstod som et resultat af en forordning, som den fremskridtsvenlige rigshovmester Christoffer Valkendorff udstedte allerede i 1583 *at den megen og store Ureenlighed kunde blive uden Byen, baade paa Gaderne og i Rendestenene, som er stort fornøden og nytteligt*. - Den havde nu ingen synderlig virkning på længere sigt.

Det var kroer og forlystelser, der kom til at præge udviklingen de næste århundreder. Langs vejen - og i rimeligt tørre og tilgængelige tilstødende områder - indfandt sig efterhånden en broget skare af forskellige forlystelser, herunder dansesteder, skydebaner, sangerindepavilloner og egentlige bordeller. - På den tid, hvor Werner Dam åbnede sit bryghus og gæstgiveri var Vesterbro altså et landligt område med blakket ry; der var dels tale om forlystelser, dels om virksomheder, der af forskellige grunde var lagt uden for bygrænsen. Og der var store åbne områder som Vestre Fælled, hvor kongens kvæg græssede, og hvor der var en del vindmøller, kornmøller, hestemøller og de kendte "heste" som var kroer med mulighed for opstaldning af heste, hvis man ikke nåede indenfor portene til København, før de hver aften blev lukket.

Der var foruden **Sorte Hest** tale om **Gule Hest** – området mellem Værnedamsvej og Vesterbrogade 144 (Tvedes Bryggeri). Gule Hest er bygget midt i 1700-tallet og nedrevet i 1885, men lå der hvor Kingosgade nu er anlagt på adressen Vesterbrogade 104-106, mellem Brorsonsgade og Kingosgade.

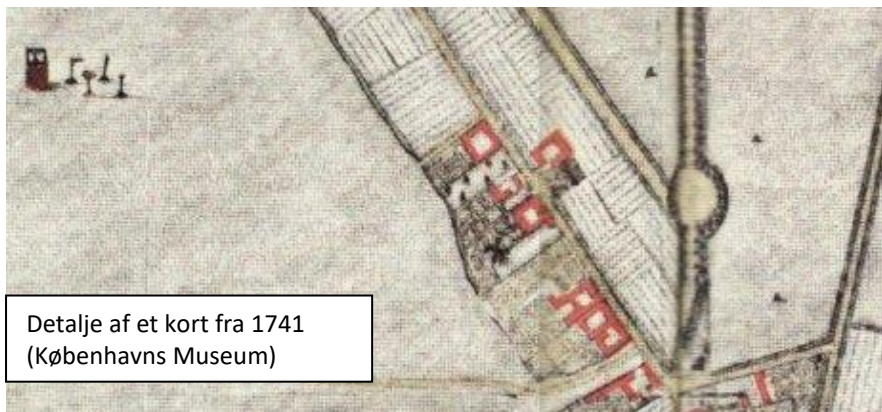
² jf. Jørgen Larsen: Da byen mistede Syvstjernen (Berlingske Tidende 20.01.2014)

³ jf. Jørgen Larsen: [Hvordan Ny Kongevej blev til Gammel Kongevej](#)

⁴ Sorte Hest var den ene af 4 landevejskroer, der var placeret på Vestre Landevej, der blev til Vesterbrogade, der førte ind til Vesterport. - Sorte Hest (det nuværende Vesterbrogade 148 – i dag bydelens ældste bygning) har været gæstgiveri siden 1600-tallet under navnet Den Gyldne Løve. I 1771 blev det opført som landevejskro, og i 1800-tallet fungerede i en årrække som smugkro.

Hvide Hest – området syd for bygningen Sorte Hest til Tove Ditlevsens Plads. Gæstgiveriet "Hvide Hest" lå på Vesterbrogade 103-107 og blev bygget i 1712, men optrådte formentlig først fra 1740 som gæstgiveri, da bygningerne blev udvidet. Kroen hed dengang "Callundborg Herberg", men blev almindeligvis benævnt "Hvide Hest", de sidste rester blev revet ned i 1995.

Og endelig **Grønne Hest** – området fra Dannebrogsgade til Kaalundsgade. Gæstgiveriet "Grønne Hest" lå oprindeligt på Vesterbrogade 69-71 (ved Westend) og blev bygget i 1671, som en genopførelse af borgmester Mikkel Vibes oprindelige kro fra 1619, som lå skråt overfor ved starten af Værnedamsvej. Kroen "Grønne Hest" blev nedrevet i 1866.⁵

Detalje af et kort fra 1741
(Københavns Museum)

På Vestre Fælled lå desuden en galgebakke, og det var her, at de parterede lig af kongens livlæge Johann Friedrich Struensee og hans allierede Enevold Brandt i april 1772 blev stillet på hjul og stejle, omtrent hvor VEGA nu ligger, til skræk, advarsel og tilfredsstillelse for forbipasserende. Henrettelserne var foregået på Østre Fælled ved nuværende Trianglen, men af hensyn til 'Folkerørelsen' blev parteringen og opsætningen henlagt til Vestre Fælled.

<- Et samtidigt stik med teksten: Forrige Grev JOHAN FRID. STRUENSEE, og Grev ENEVOLD BRANDT, forrestillet og afbildet po hiul og Stejler d. 28 April 1772 (Københavns Museum)

Den ældste gade på Frederiksberg, **Allégade**⁶, er et godt eksempel på udviklingen, der tog fart fra sidste del af 1600-tallet. Allégade var oprindeligt anlagt til hollænderne, der af Frederik III i 1651 blev inviteret til at udbrede deres højt udviklede dyrkningskunst til gavn og glæde for befolkningen, der derved kunne lære noget om intensivt landbrug og gartneri - og hoffet i København, der kunne blive forsynet med friske grøntsager og en fed årlig afgift. Hollænderbyen eller Nye Amager blev det kaldt. Gaden blev liggende, men hollænderne måtte melde pas efter flere årtier med brande og krigshandlinger⁷ og en ubetalelig skattegæld til kongen. Omkring år 1700 var de fleste af hollænderjordene beslaglagt af kronen på grund af skattegæld.

Det kunne udnyttes af foretagsomme folk, der så muligheden for at etablere sig med et udbud af mad-, drikke- og forlystelsessteder, og jorden var billigt til salg ved de auktioner, kongen lod udskrive over de beslaglagte ejendomme. - Werner Dam valgte at slå sig ned et andet sted, et sted der lå tættere på Vester Port.

⁵ jf. Wikipedia: https://da.wikipedia.org/wiki/Ydre_Vesterbros_gader_og_hest

⁶ Nogle hævder, at det er den nuværende Gammel Kongevej, der er den ældste. - Spørgsmålet er stadig uafklaret og har givet anledning til ondt blod mellem hhv. Allégade- og Gammel Kongevej-tilhængere.

⁷ i forb.m. den svenske belejring af København 1658-59

Fodgarder og øltapper

Vi ved ikke meget om personen Werner Dam. Vi har alene de offentlige kilder til rådighed: fx skattelister, matrikelkort, tinglysningsbøger og politirapporter.

Det eneste vi med sikkerhed kan vide om Werner Dams skikkelse er, at han var mindst 162 cm høj; det var nemlig minimumhøjden for Garden til Fods, som Werner Dam var medlem af. Det var en højt rangeret militær enhed, kongens livgarde, og lønnen var så god, at Werner Dam kunne starte et mindre øltapperi på privat basis. Det skete i Lavendelstræde, hvor han først som lejer og senere som ejer havde indrettet et mindre bryggeri i en ejendom.

Han må som øltapper have opbygget et godt ry, for i løbet af 3-4 år havde han tjent nok til at købe et større sammenhængende jordstykke ud til et hjulspor med 1, muligvis 2 murede bygninger, der forbandt Gammel Kongevej med Vester Bro og Kongevejen (Gl. Kongevej, Vesterbrogade og Frederiksberg Allé).

Udsnit af et kort fra 1741 der viser oplandet til København, altså København uden for voldene. Den gule markering viser Værnedamsvej. Sankt Jørgens Sø og Peblingsøen ses nederst til højre i billedet, kystlinjen til venstre.

- Som det fremgår var det i stærkt landlige omgivelser, Werner Dam grundlagde sin virksomhed. Skødet er udstedt 23. april 1733.

Det nye sted var meget bedre end det skidne Lavendelstræde: der var langt mellem husene, og køer, heste og får græssede på arealerne imellem dyrkede marker. Werner Dams ejendom lå centralt for al færdsel mod eller fra Vester Port - og et ideelt sted at placere et bryggeri og gæstgiveri, for *alle* skulle jo ad Vester Bro for at komme ind gennem Vester Port ligegyldig hvilken af de tre indfaldsveje, de benyttede. Vester Port lå ca. ved den nuværende Rådhuspladsen, og her skulle man i en accisebod betale afgift for de produkter, man skulle ind i den kgl. residensstad for at sælge. Havde man levende kvæg, skulle man om ad boden ved den nuværende Trommesalen.

Det mørke område viser den gamle kystlinje og de opdæmmede områder syd for Sønder Boulevard (udsnit af et kort fra 1890-erne. Københavns Museum.)

Trommesalen var byens ældste kvægtorv og lå hvor Gammel Kongevej nu begynder. Torvet anlagdes 1671 af hofslagter og konsumptionsforpagter Niels Olufsen med det formål at forhindre borgerne i at opkøbe lam og kreaturer og slagte dem uden at betale afgift (accise) deraf. Det var det første egentlige kvægtorv, hvor kreaturhandlere fra omegnen kunne falbyde deres dyr, og hvor slagterne kunne orientere sig om priser og kvalitet.

Torvet blev anlagt på en åben plads mellem Vesterbrogade og den gamle Kongevej så langt uden for volden, at det ikke i første omgang medførte problemer for borgerne inde i byen, og det fik navnet Trommesalen, da det åbnedes om morgenen ved trommehvirvler. Beliggenheden var praktisk, for det meste kvæg blev drevet ind til hovedstaden fra landsbyerne vest for København, og det var også langs dette strøg, de fleste slagtere i løbet af 1800-tallet slog sig ned. Her var der i forvejen en overrepræsentation af gøglere, værtshusholdere og løse eksistenser, og Vesterbro fik et mere end tvivlsomt ry blandt pæne mennesker. Slagterne havde for skik at afslutte enhver handel med lidkøb⁸ i en af de dertil indrettede beværtninger, og stemningen kunne være endog meget høj efter en travl arbejdsdag.⁹

Det fremgår af en synsforretning fra 1730, at der til Trommesalens bygning hørte en have med frugttræer, fem fiskeparker og et vænge, som kunne tilsås med to tønder rug. I 1879 nedlagde myndighederne Trommesalens marked og erstattede det med de nye slagtehallen ved Halmtorvet, den senere Kødbyen.

10)

Werner Dam var muligvis fra Hessen. For det kan tale, at 'Garden' både 'til Fods' og 'til Hest' først og fremmest blev rekrutteret blandt ikke-indfødte danskere, altså professionelle folk. Hertil kommer, at Werner Dam ifølge skattelisterne modtog en mindre arv fra sin bror, Johan Herman Dam, der boede i byen Rothenburg an der Rülck i Hessen. Vi har ingen billeder af Werner Dam og heller ingen billeder af hans gæstgiveri (m.m.) som lå på københavnersiden af den nuværende Værnedamsvej (numrene 8 til 12). - Meget tyder på, at han havde succes med sin virksomhed, for han kunne i 1759 købe den meget store nabogrund - ca. den nuværende nr. 6, altså til og med udmundingen af Tullingsgade (der dengang ikke eksisterede) - og ejede således en betragtelig ejendom på 36.580 kvadratalen (= 14.266 m²).

Desværre for Werner Dam fik han ikke mange år, hvor han kunne glæde sig over fremgangen: Fredag den 30. april 1762 kunne man i Adresseavisen læse, at "den 1ste May blev Werner Dam begravet 60 Aar gl."¹¹ Skifteretsprotokollen giver os i øvrigt endnu et argument for, at Werner Dam stammede fra Hessen, idet Kjøbenhavns Magistrat i 1765 meddelte amtmanden i Rothenburg an der Rülck, at der "efter bemeldte Werner Dam er og bleven holdt lovlige Skifte, men formedelst Boets Fattigdom ikke blevet noget til hans Arvinger; og Børn eller Livs-Arvinger haver hand ikke efterladt sig"¹²

⁸ bekræftelse el. fejring af en mundtligt indgået handel ved at sælger el. køber giver en omgang øl e.l.

⁹ jf. Jørgen Larsen: Slagterne på Vesterbro (Berlingske Tidende 07.05.2008)

¹⁰ <http://www.taxafinn.dk/trommesalen02.html>

¹¹ Carl C. Christensen: Fra Værnedamsvejen til Jostys Pavillon. (Hagerups Forlag 1925)

¹² som forrige note

Det kan synes mærkeligt, at der ikke skulle være nogen arv efter Werner Dam, hvis ejendom allerede i 1763 blev sat i skat efter en vurdering på 1.000 Rigsdaler¹³, men det vil være ren spekulation at beskylde hans efterladte enke for at have holdt værdier skjult for skifteretten.

Enken giftede sig i 1763 med smeden Niels Willumsen, der senere blev opført som "Niels Grovsmed, Øltapper", da han i 1772 satte en annonce i Adresseavisen, hvor hele ejendommen blev sat til salg: "imellem Vester Broe og Gammel Kongevej, hvor Werner Dam forhen har boet". Denne betegnelse ' hvor Werner Dam forhen har boet' ser vi gå igen som en stedsbetegnelse i politirapporter, der i årene derefter fra tid til anden beretter om slagsmål og 'slet Levned'; og efterhånden bliver det til 'ved Werner Dams', 'Veyen ved Wernerdam' og i 1811, da ejendommen bliver vurderet, er adressen: 'uden Wester Port paa Wærnedamsvejen' - og endelig i løbet af 1800-tallet officielt **Værnedamsvej**.

Herover ses et udsnit fra et kort over Westerstad fra 1761 med Werner Dams ejendom aftegnet. (De grå områder er ikke søer, men huller i kortet)

maj 2017 / Ole Pedersen, Værnedamsvej 11

Kilder:

Bent Jørgensen: *Storbyens Stednavne*, Gyldendal 1999.

Carl C. Christensen: *Fra Værnedamsvejen til Jostys pavillon, Jostys pavillon i Frederiksberg Slotshave, Frederiksberg Allé*, Hagerups Forlag. København 1925

Evan Bogan: *Københavns Gadenavne*, Bogans Forlag, København 1993

L.V. Birck: *Cisen og konsumtionen*, Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind 3. række, 28 (1920)

Fredningsforslag for Frederiksberg Allé og Frederiksberg Runddel. Forslaget stillet 26.10.2015 af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur, Borgergade 111, 1300 Kbh K

Frederiksberg Stadsarkiv: <http://stadsarkivet.frederiksberg.dk/>

Historisk-Topografisk Selskab for Frederiksberg: <http://www.frederiksbergshistorie.dk/>

Vesterbro Lokalhistoriske Forening og Arkiv: www.lokalhistorisk.dk

Københavns Museum: <http://www.copenhagen.dk/dk/>

¹³ Værdien af 1 rigsdaler (rdl) er svær at fastsætte. Fra 1781-94 betalte København sine arbejdsmænd en løn, der betød, at man for 1 rigsdaler kunne få ca. 4½ dages arbejde udført.